

KAN RESTRIKTIONERNE AFVIKLES?

FOREDRAG I NATIONALØKONOMISK FORENING DEN 28. MARTS 1946

Af CARL IVERSEN

DET System af Reguleringer og Restriktioner, der i Løbet af de sidste 15 Aar er bygget op her i Landet paa det økonomiske Omraade, og som paa mangfoldige Maader har begrænset Erhvervslevets Dispositionsfrihed, er i de seneste Maaneder kommet ud for strid Modvind. I Pressen og paa Møder er der fældet haarde Domme over hele dette System og rejst stærke Krav om, at det hurtigst muligt skal afskaffes. Men om de fleste af de fremsatte Udtalelser gælder det, at de mere udmærker sig ved Appel til Følelser end ved forstandsmæssig Argumentation.

Det er let forstaaeligt, at der nu som efter den første Verdenskrig rejser sig en Stemning for at komme tilbage til friere Forhold paa det økonomiske Omraade. Men man maa paa den anden Side ikke være blind for, at det kan rumme Farer, hvis der piskes en altfor voldsom Stemningsbølge op mod »Diktaturet over Erhvervslevet«. Skabes der i Erhvervskredse en Mentalitet, som gør det til en Dyd i stort og smaat at opponere mod Myndighedernes Afgørelser, vil det ikke blot forhale de enkelte Sagers Gang, men det kan ogsaa umuliggøre frugtbart Samarbejde mellem Myndigheder og Erhvervsfolk netop med Sigte paa Reguleringernes Simplificering og Afvikling og saaledes virke stik imod sin Hensigt. Og sidst, men ikke mindst, vil en forhastet, uoverlagt, hel eller delvis Ophævelse af det Reguleringssystem, man nu efter mange Begyndelsesvanskeligheder møjsommeligt har faaet indarbejdet, let kunne bringe den Stabilitet i vor Økonomi i Fare, som det trods alt lykkedes i det store og hele at opretholde gennem Besættelsens svære Aar. Har man først sluppet Tøjlerne, lader et saadant System sig nemlig ikke bygge op igen i en Haandevending.

Man har derfor indenfor Nationaløkonomisk Forenings Bestyrelse ment, at det vilde være ønskeligt at faa en mere nøgtern, fordomsfri Drøftelse i Stand mellem Erhvervsfolk og Embedsmænd, Politikere og økonomiske Teoretikere af hele dette Spørgsmaal om Mulighederne for Restriktionssystemets Afvikling. Kunde mine indledende Bemærkninger give Anledning til en saadan Diskussion og derved bidrage til at lede den hidtil overvejende negative og ret interesseprægede Kritik ind i et mere konstruktivt Spor med større Respekt for økonomiske Realiteter og almene Hensyn, er Hensigten med dette Møde naaet.

Nu er det selvfølgelig ikke muligt i et enkelt Foredrag at komme ind paa alle Sider af Regulerings- og Restriktionspolitikken overfor det økonomiske Liv. Jeg skal derfor i det følgende i Hovedsagen holde mig til den Del deraf, som administreres af Varedirektoratet og Prisdirektoratet. Det er jo fortrinsvis den, man i den sidste Tids Diskussioner har beskæftiget sig med. Jeg tænker altsaa ved Restriktioner paa offentlige Foranstaltninger, der griber direkte ind i den enkeltes Dispositioner og forbyder eller paa-byder ham at handle paa en ganske bestemt Maade.

Naar man vil undersøge Mulighederne for at komme af med disse Restriktioner, ligger det nær at begynde med at se paa, hvad der i sin Tid har ført til deres Indførelse. Derved faar man visse Holdepunkter med Hensyn til, hvilke Forudsætninger der maa være opfyldt, for at de atter skal kunne undværes. Her er det naturligvis heller ikke muligt at gaa i Detailler. Kun visse Hovedtræk i Restriktionssystemets Opbygning og økonomiske Baggrund skal ganske kort antydes.

Det var som bekendt den stærke Depression, der satte ind ude i Verden i 1929, som gav Anledning til Valutacentralens Oprettelse i Januar 1932. Det var navnlig tre Forhold, der dengang udsatte vor Betalingsbalance for et voldsomt Pres. For det første medførte det store internationale Prisfald paa Landbrugsvarer, at Prisforholdet mellem vore Eksport- og Importvarer fra Begyndelsen af 1931 udviklede sig i meget ugunstig Retning. For det andet affødte Krisen i en Række af vore Aftagerlande og da navnlig i Tyskland talrige og drastiske Toldforhøjelser, Kontingenteringer og Valutarestriktioner, som gik føleligt ud over vor Eksport. For det tredie øgedes vore Vanskeligheder af den internationale Kreditgivnings Sammenbrud.

En yderligere Forværring af Danmarks økonomiske Situation indtraadte ved Englands Opgivelse af Guldfoden. Den gav som bekendt Anledning til, at man lod Kronen følge Pundet, og i den følgende Tid anvendtes yderligere Kronesækning som Middel til at afbøde Misforholdet mellem Efterspørgsel og Udbud af fremmed Valuta. Naar man ikke indskrænkede sig til at benytte dette Middel til at skabe Ligevægt paa Betalingsbalancen, var det vel først og fremmest af handelspolitiske Grunde. Ikke mindst Frygten for engelske Anklager for Valutadumping og for de Repressalier, som disse Anklager kunde give Anledning til, bevirkede, at Danmark kun deprecierede i samme Omfang som vore vigtigste Konkurrenter inden for det britiske Imperium: New Zealand og Canada.

Det var vel især under Indtryk af de mange Diskussioner, der var blevet ført her hjemme i første Halvdel af Tyverne, om at holde Valutakurserne nede ved direkte Indgreb over for Importen, at man i 1932 fra Politikernes Side kom ind paa at ville prøve denne Fremgangsmaade fremfor Kreditpolitikken som Middel til at holde den Sterlingkurs, man havde bestemt sig for. Siden hen har man navnlig peget paa tre Ting som Begrundelse for at foretrække Importregulering for den klassiske Diskontopolitik. For det første kunde man ikke som før i Tiden regne med, at en Renteforhøjelse vilde medføre udenlandsk Kapitalindstrømning. For det andet var indadtil baade Vare- og Arbejdsmarked efterhaanden saa stærkt præget af Monopol- og Træghedselementer, at en Renteforhøjelse i første Omgang snarere vilde resultere i Produktionsindskrænkning og Arbejdsløshed end i sænket Omkostningsniveau, medens man ved Importreguleringen tværtimod haabede at kunne aabne Vej for Rentesækning til Fremme af Beskæftigelsen. For det tredje var det klart, at i det Omfang vore Aftagerlande begrænsede selve Udførselsmængderne ved Kontingenter, Valutakontrol ell. lign., vilde Eksporten ikke blive stimuleret, selv om det skulde lykkes ved Renteforhøjelse at faa presset vort Omkostningsniveau ned.

Ogsaa mod Anvendelse af Toldforhøjelser som Middel til at begrænse Importen blev der i Trediverne anført en Række Argumenter. For det første havde mange den naive Opfattelse, at medens Told fordyrede Importvarerne, kunde Importreguleringen naa sit Maal uden at hæve Priserne, fordi det offentlige ikke her krævede nogen Afgift. I Virkeligheden var Forskellen naturligvis blot den, at Prisforhøjelsen i sidste Fald gik i private Lommer i Stedet for

at tilfalde Staten. Pudsigt nok anførte man samtidig, at Importreguleringen gav mere effektiv Beskyttelse mod fortsat Prisfald paa Verdensmarkedet; man fremhævede — med større Ret — at kun stadig fortsatte Toldforhøjelser kunde neutralisere udefra kommende Prisnedgang, medens man ved Importreguleringen helt overskar Forbindelsen med Verdensmarkedets Priser. Endelig lagde man stor Vægt paa, at Importreguleringen i højere Grad end Tolden aabnede Mulighed for Diskrimination overfor Varer fra forskellige Lande. Vore mange Mestbegunstigelsestraktater var en Hindring for at forhøje Tolden over for enkelte Lande, og en generel Toldforhøjelse, der ogsaa ramte de Lande, hvor vi havde store Eksportinteresser, vilde let have udløst Modforanstaltninger. Naturligvis betød ogsaa Forskelsbehandling fra Valutacentralens Side om ikke formelt saa dog reelt en Krænkelse af Mestbegunstigelsesprincippet, men Faren for Repressalier var antagelig her mindre, fordi de Lande, Forskelsbehandlingen især vilde gaa ud over, dels selv anvendte lignende Fremgangsmaader, dels havde et betydeligt Eksportoverskud overfor Danmark, som de var ivrige for at opretholde.

Der kan saaledes peges paa en Række Forhold i den økonomiske og politiske Situation ude og hjemme som Aarsager til, at man i Trediverne havnede i den direkte Importkontrol som Middel til at afpasse Indførselen saaledes til vore Eksportindtægter i videste Forstand, at den valgte Kronekurs kunde holdes.

Men Valutacentralen skulde jo ikke blot holde Kronen; den skulde ogsaa tjene handelspolitiske og beskæftigelsesmæssige Formaal.

De handelspolitiske Hensyn har jeg allerede berørt ved Sammenligningen mellem Told og Importkontrol. Med de tosidige Vareudvekslingsaftalers voksende Udbredelse fik man Brug for et Instrument, der gjorde det muligt under Handelsforhandlinger med Udlandet at give Tilsagn om Udstedelse af Bevillinger til Import af bestemte Mængder af bestemte Varer fra bestemte Lande. Valutacentralens Effektivitet i saa Henseende lader sig ikke bestride, selv om man naturligvis kun kunde garantere, at Bevillinger blev udstedt, men ikke, at selve Importen fandt Sted, jfr. »Valutapuklen« over for Tyskland, som man havde saa meget Besvær med at faa bragt ud af Verden. Paa lidt længere Sigt var Valutacentralen dog nok et tveægget Sværd; ogsaa Udlandet lærte nemlig efterhaanden at spille paa dette Instrument, og det gav sikkert ofte Anledning til større udenlandske Krav om Gensidighed i

Samhandelen, end vi ellers vilde være blevet stillet overfor. Derimod kan det naturligvis ikke uden videre anføres som Kritik mod Importreguleringen, at Varerne i mange Tilfælde kunde være købt billigere andetsteds; denne Fordyrelse af Importen var simpelt hen Prisen for at skaffe Eksportvarerne Afsætning, jfr. Omlægningen af vor Kulimport fra Polen til England.

At Valuatcentralen ogsaa kunde bruges — og blev brugt — til at fremme beskæftigelses- og beskyttelsesmæssige Formaal, behøver ikke nærmere Omtale. Der blev ved dens Hjælp praktiseret en Art Investeringskontrol gennem Regulering af Importen af Byggematerialer, Maskiner og industrielle Raastoffer. Det er vel ogsaa uden videre klart, at der kunde og maatte opstaa Konflikter mellem de handelspolitiske og de beskyttelsesmæssige Hensyn.

Endelig nævner jeg for Fuldstændigheds Skyld, at Tredivernes Valutaordning ikke blot omfattede en Regulering af Vareimporten, men ogsaa en Række Forskrifter vedrørende Betalingerne mellem Danmark og Udlandet. Baggrunden for disse Bestemmelser var Udviklingen paa det internationale Laanemarked i Forbindelse med Clearingsystemets stigende Anvendelse i Udenrigshandelen.

Der er ikke Anledning til her at gaa nærmere ind paa Importkontrollens Udvikling i Trediverne; der indførtes bl. a. en Frieliste, hvis Omfang vekslede noget med Konjunkturer og Valutasituation. Derimod kan der være Grund til at nævne, at Statens stærkere Indblanding i Arbejdslønnens Fastsættelse i disse Aar ikke var til Hinder for, at Lønnen fra 1929 til Udgangen af 1938 steg omtrent dobbelt saa stærkt her i Landet som i England — nemlig med henholdsvis 14 og 7 pCt. — saaledes at i hvert Fald en Del af den ved Kronesænkningerne opnaaede Rentabilitetsforbedring atter gik tabt til Skade for Beskæftigelsen.

Ved den anden Verdenskrigs Udbrud gennemførtes endelig en omfattende Regulering ogsaa af Vareeksporten. Formaalet hermed var for det første at sikre, at Udførselen fordeltes mellem de krigsførende Parter paa en Maade, der stemte overens med vor Neutralitetspolitik. Og for det andet vilde man derved hindre, at Eksporten tog et saadant Omfang, at det kunde true Hjemmemarkedets Forsyning.

Prislovgivningen tog indtil Krigen kun Sigte paa at begrænse monopolistiske Virksomheders og Sammenslutningers Misbrug. Prisloven af 1937 havde ganske vist et Forbud mod urimelige Priser, der skyldtes Udnyttelse af Vareknaphed el. lign. Denne Passus tog aabenbart Sigte paa de af Importreguleringen affødte Prisstig-

ninger, men nogen Indgriben fandt ikke Sted overfor disse før Krigen.

Allerede den 2. September 1939 gennemførtes imidlertid en Lov, som gav Landbrugsministeren og Handelsministeren en almindelig Adgang til at regulere Priser og foretage Rationering. De to Mini- stre kunde hver paa sit Omraade fastsætte Maksimalpriser, og de fik tillige Bemyndigelse til at træffe mere almindelige Prisfor- skrifter. I Medfør af denne sidste Beføjelse gennemførtes straks en generel Avancebegrænsning omfattende samtlige Erhverv, og i den følgende Tid sattes der Maksimalpriser paa vigtige Varer som Korn, Mel, Brød og indenlandsk Brændsel.

Efter nogen Vaklen bestemte Prismyndighederne sig for at til- lade Priskalkulering paa Grundlag af Genanskaffelsesprincippet, i hvert Fald hvor Varelagrene ikke var større end normalt. Sam- tidig fik Priskontrolraadet Beføjelse til at fastsætte Anmeldelses- pligt for Prisforhøjelser paa Varer, hvis Omsætning var bundet af monopolistiske Aftaler eller Bestemmelser. Denne Regel var ind- til Besættelsen det vigtigste Grundlag for Raadets Virksomhed, og det lykkedes herigennem at faa Haand i Hanke med Prisudviklin- gen for en Række vigtigere Varer, men iøvrigt var Prisregulerin- gen ikke særlig effektiv i denne Periode. Der var mange Overtræ- delser af de temmelig uklare Regler for Pris- og Avanceberegning- en, idet man endnu savnede et effektivt Kontrolapparat.

Ved den tyske Besættelse af Landet stod det straks Regeringen klart, at man maatte gribe til mere drastiske Forholdsregler for at hindre eller i det mindste hæmme den Prisstigning, som den skær- pede Vareknaphed efter al Sandsynlighed vilde føre med sig. Al- lerede den 9. April udstedte Handelsministeriet et generelt Pris- stop, som dog hurtigt blev gennemhullet ved, at der paa Landbru- gets Begæring blev gjort Undtagelse for Kød og Flæsk, og den 30. Maj 1940 gennemførtes en skærpet Prislov, hvis Hovedprinciper trods senere Ændringer i Loven stadig i det væsentlige ligger til Grund for Prisreguleringen her i Landet. Nu gik man over til, at Prisberegningen ubetinget skulde foregaa paa Grundlag af Kost- prisprincippet, idet kun virkelig medgaaede, nødvendige Udgifter maatte medregnes ved Prisberegningen, og om Nettoavancen be- stemtes, at den skulde være rimelig, og at den hverken procentvis eller absolut maatte overstige den hidtil sædvanlige lovlige Netto- avance pr. Vareenhed. Desuden fik nu ogsaa Priskontrolraadet Ad- gang til at fastsætte Maksimalpriser og Maksimalavancer. Endelig skal jeg nævne den senere lovfæstede Regel, hvorefter Generalom-

kostningerne ikke maa indregnes i den enkelte Vareenheds Pris med et større Beløb end under normale Forhold sædvanligt, dog med et Tillæg svarende til den gennemsnitlige Prisstigning for de Ydelser, der sædvanligt henføres under Generalomkostningerne.

Baggrunden for den skærpede Prisregulering efter Besættelsen var som alt sagt den Knaphedsprisstigning, der maatte befrygtes som Resultat af, at Tilførslerne vestfra hørte op. Der var nemlig en nærliggende Fare for, at de forskellige Befolkningsgruppers Bestræbelser for at skaffe sig Kompensation for denne Knaphedsprisstigning gennem højere Pengeindtægter skulde medføre inflatoriske Prisstigninger. Det maatte derfor gælde om saa vidt gørligt at faa hele Pengeindkomstdannelsen under Kontrol. Dette lykkedes ogsaa efterhaanden i betydelig Udstrækning, saaledes at de store Krediter, som Nationalbanken maatte yde Besættelsesmagten, mere gav Anledning til Pengeledighed end til Inflation. Det betød dog en væsentlig Svækkelse af hele Systemet, at Kontrollen med Pengeindtægterne var stykket ud mellem flere Myndigheder, hvis Samarbejde ikke altid syntes lige intimt og harmonisk. Det var Regering eller Rigsdag, som bestemte Landbrugsvarernes Priser paa Hjemmemarkedet og traf Aftaler med Tyskland og andre Lande om Import- og Eksportpriser; Arbejdslønnen fastsattes af Arbejds- og Forligsnævnets Formandskab, medens Priskontrolraadet tog sig af Avancerne i Byerhvervene, og endelig foregik der gennem Udenrigsministeriet en vis Kontrol med Indtægterne ved Værnemagtsarbejder og de særlige Industrileverancer.

Af disse korte Antydninger vedrørende Priskontrollens Udvikling under Krigen vil det forstaaes, at den i første Række har taget Sigte paa at bremse Knaphedsprisstigninger og hindre, at disse omsatte sig i større Avancer eller tjente som Motivering for Lønforhøjelser. Men derigennem har den ogsaa indirekte bekæmpet Inflationen. Selvfølgelig kunde selve Varemangelen ikke afhjælpes ved at holde Priserne nede. Man beskyldte tværtimod ofte Priskontrollen for derigennem at øge Vareknapheden ved at svække Produktionsviljen. Det er naturligvis ogsaa rigtigt, at hvis man vil have et vist Vareudbud frem, maa Grænseomkostningerne dækkes. Men der vil ofte være et betydeligt Spillerum mellem Grænseomkostningerne og den opnaaelige Pris. Det gjaldt allerede under Importreguleringen før Krigen, og som før antydet var man ogsaa ved Prisaftalelovens Fornyelse i 1937 opmærksom paa, at Importrestriktionerne burde følges af Priskontrol, selv om denne Erkendelse ikke dengang blev omsat i Handling. Besættelsestidens større

Vareknaphed og Pengerigelighed øgede imidlertid i høj Grad Mulighederne for, at Priserne kunde blive drevet langt op over Grænseomkostningerne. Naar alle venter Prisstigning, vil desuden Køberne være tilbøjelige til at hamstre, medens omvendt Sælgerne vil føle sig fristede til at holde deres Varer tilbage, og begge disse Forhold maatte naturligvis bidrage til at presse Priserne yderligere i Vejret.

Selv om man ikke kunde fjerne selve Vareknapheden, kunde man desuden ved Prisreguleringen hindre, at det fortrinsvis blev de mere velstillede, der fik Varerne. Men naar man saaledes satte Prisens efterspørgselsbegrænsende Funktion ud af Spillet, maatte der naturligvis sættes et andet Fordelingsprincip i Stedet, hvis man skulde undgaa, at Varerne blev revet væk af de mest morgenduelige og dem, der kendte Vejen til Købmandens Bagdør. Man maatte med andre Ord supplere Priskontrollen med Rationering. Man maatte, som det er blevet sagt, vælge mellem Kort og Kø. Der blev som bekendt ogsaa under Krigen gennemført en Række offentlige og private Rationeringsordninger, selv om man her hjemme var mere tilbageholdende end i de fleste andre Lande med at skride til Rationering, mens der endnu var noget at rationere.

I en Del Tilfælde undlod man ved egentlig Rationering at foretage en Fordeling af de knappe Vareforraad paa de endelige Forbrugere og indskrænkede sig til at gennemføre Fordelingsordninger paa tidligere Trin i Omsætningen. Man greb f. Eks. ind i Varefordelingen fra Importør eller dansk Producent til Forhandler eller anden dansk Producent. Ogsaa disse Fordelingsordninger tilsigtede naturligvis at sikre de enkelte Forbrugere en rimelig Andel af den til Raadighed staaende Varemængde, men ved disse Ordninger spillede tillige et andet Synspunkt ind, nemlig Ønsket om at sikre en Fordeling gennem Handelens normale Kanaler. Undertiden var der herved kun Tale om at hindre, at enkelte normale Handelsled, f. Eks. Grossisterne blev skudt ud i en vareknapp Situation, men efterhaanden blev denne Tanke om, at Handelen skulde følge de gamle Baner, for mange Erhvervsdrivende ensbetydende med et Krav om Bibeholdelse af deres procentvise Andel af den reducerede Omsætning.

Ogsaa ved de talrige Produktionsreguleringer, der blev gennemført i Krigens Aar, spillede dette Hensyn ind ved Siden af Ønsket om at sikre den samfundsmæssigt mest ønskelige Anvendelse af de til Raadighed staaende Raavaremængder, ja, man tør vel endda sige, at hvor der opstod Konflikt mellem disse to Synspunkter,

sejrede som Regel Hensynet til trods reduceret Totalproduktion at bevare det gamle Størrelsesforhold mellem Branchens Virksomheder. Man skred ikke som i de krigsførende Lande til Nedlægelse af mindre økonomisk arbejdende Bedrifter og Koncentration af Produktionen paa de mere moderne Virksomheder for derigennem at opnaa de størst mulige Raavarebesparelser, og hvor Begrænsning af Fremstillingen af mere luksusprægede Varer vilde have bevirket Lukning af Virksomheder, veg man ogsaa tilbage for at tage de Skridt, som det rene Forbrugerhensyn tilsagde. Der kan ikke være Tvivl om, at dette i mange Tilfælde førte til, at Varerne blev dyrere eller daarligere end nødvendigt.

For Industriens Vedkommende indskrænkede man sig ved disse Produktionsordninger til at forbyde visse Anvendelser af Raastofferne eller paabyde Kvalitetsændringer (som f. Eks. mindsket Fedtindhold i Sæbe) eller Ændringer i Mængdeforholdet af producerede Varer (flere »Nyttevarer«, færre Luksusvarer). Kun indenfor Land- og Skovbrug gik man med Reglerne om Kornaflevering og Pligthugst til at gennemføre egentlig Produktionstvang.

Det korte Rids, der her er givet af Restriktionspolitikens Udvikling her i Landet, har som alt sagt ikke tilsigtet at være udtømmende. Jeg har fortrinsvis fremhævet de Momenter, som har Betydning for en Bedømmelse af Mulighederne for Restriktionernes Afvikling. Den Konklusion, der i saa Henseende kan drages af den hidtidige Udvikling, er, at en Tilbagevenden til friere Forhold er betinget af en lang Række Faktorer ude og hjemme. Sammenfattende kan man sige, at denne Udvikling viser, at Restriktionernes Afvikling bl. a. beror paa følgende Forhold:

1) Hvor hurtigt Tilførslerne udefra atter bliver nogenlunde normale, saaledes at den af Krigen skabte Varemangel overvindes.

2) Om man tør gøre sig Haab om en nogenlunde rolig økonomisk Udvikling ude i Verden uden saa alvorlige Konjunkturbageslag som i Aarene efter 1929.

3) Om det lykkes at sikre et rimeligt Forhold mellem Verdensmarkedets Priser paa Raastoffer, Landbrugsprodukter og industrielle Færdigvarer.

4) Om de internationale Kapitalbevægelser genoplives.

5) Om man ude i Verden sænker Toldskrankerne, afvikler Kontingenter, Valutarestriktioner m. m. og erstatter de tosidige Vareudvekslingsaftaler og den bilaterale Clearing med mangesidigt Varebytte og fri Valutahandel.

6) Hvor stor Frihed det enkelte Land i Fremtiden faar m. H. t. Fastsættelsen af Valutakurserne.

7) Om man her hjemme træffer effektive Foranstaltninger til Absorbering af de ledige Penge.

8) Om man faar tilvejebragt en saadan Harmoni mellem Omkostninger og Priser her i Landet, at Betalingsbalancen kan holdes i Ligevægt og Beskæftigelsen sikres uden direkte Indgreb i Udenrigshandelen.

9) Om man kan sikre en saadan Udvikling af Arbejdsløn og andre Pengeindkomster her i Landet, at en engang opnaaet Harmoni i Prisstrukturen bevares.

10) Ifald man ønsker at bevare den Beskyttelse, der opnaaedes ved Valutacentralens Hjælp, maa en Afvikling af Importkontrollen ledsages af en herpaa sigtende Revision af Toldsatserne.

Lad os derefter vende Blikket mod Fremtiden og se lidt paa, hvorledes Chancerne stiller sig for Realisering af disse mange Forudsætninger.

At man ikke i Øjeblikket kan afskaffe Importregulering, Priskontrol og Rationeringer, er formentlig alle fornuftige Mennesker enige om. For det første raader der endnu paa mange Omraader stor Vareknaphed ude i Verden som Følge af Vanskelighederne ved Overgangen fra Krigsøkonomi til Fredsøkonomi. For det andet maa vi foreløbig her i Landet regne med stor Knaphed paa fremmed Valuta og da særlig paa Dollars. Hvor længe denne Valutamangel vil gøre sig gældende, beror dels paa Tilførselmulighederne for udenlandske Raastoffer til Eksportproduktionen, dels paa Prisudviklingen ude i Verden, dels endelig paa den økonomiske Politik her i Landet.

Indtil videre forstærkes Valutaknapheden af den Varehunger, som Besættelsesperioden har efterladt. Forbrugerne har været nødt til at opsætte mange Indkøb af Beklædningsgenstande og andre varige Goder, de Handlende har tømt deres Varelagre uden at være i Stand til at fylde dem igen, og mange Erhvervsvirksomheder har udsat Investeringer af forskellig Art, f. Eks. Byggeri, Reparationer og Udskiftning af Maskiner og Redskaber. Og saa længe Raastofmangel hindrer en Forøgelse af Vareudbudet, vil denne særlige Retableringsefterspørgsel naturligvis tillige tendere mod at drive Priserne i Vejret.

Endelig kan de mange ledige Penge bidrage til yderligere at forstærke denne Retableringsefterspørgsel og derigennem yderligere øge Presset paa den knappe Valutatilgang og skærpe Tendensen til Prisstigning.

En øjeblikkelig Afskaffelse af Importkontrol og Prisregulering vilde derfor let føre til en lignende Udvikling som den, vi oplevede i 1919—20. Dengang kom den værste Inflation som bekendt først efter Krigen.

Om man lidt efter lidt kan faa Restriktionerne afviklet, beror som allerede flere Gange nævnt dels paa Forhold ude i Verden, dels paa Forhold her hjemme.

Retter vi først Blikket udad, er der Grund til at se dels paa de øjeblikkelige Tilførselsvanskeligheder, dels paa den sandsynlige handelspolitiske Udvikling paa længere Sigt.

Efter den første Verdenskrig naaede Tilførslerne forholdsvis hurtigt op paa et nogenlunde normalt Niveau. Sætter man den indførte Varemængde i 1913 lig 100, var Importmængden i 1918 nede paa 33, men allerede i 1919 steg den til 89. Denne Gang vil det desværre næppe gaa saa hurtigt. Det er dog vanskeligt at bedømme Udviklingen ret langt frem i Tiden, og jeg skal derfor vedrørende dette Spørgsmaal indskrænke mig til for de vigtigste Varegrupper Vedkommende at nævne et Par Tal til Belysning af Tilførslerne siden Befrielsen og antyde lidt om Udsigterne for den nærmeste Fremtid.

Den katastrofale Situation, man staar overfor i indeværende Høstaar m. H. t. Verdens Forsyning med Korn og Foderstoffer, har været saa stærkt omtalt i den sidste Tid, at jeg for disse Varers Vedkommende kan fatte mig kort. Af udenlandsk Korn, hvoraf der før Krigen efter Høstens Størrelse indførtes 500.000—1.000.000 Tons, er der hidtil intet indkøbt udover Bytteforretninger, og heller ikke i Resten af Høstaaret kan der ventes nogen Nettotilførsel af Korn. Argentinas nye Høst oplyses at være meget daarlig og Priserne stækket stigende.

Forbruget af udenlandske Foderstoffer laa før Krigen paa 800—900.000 Tons om Aaret. Der blev for 1945 givet Allocation til Danmark for 163.000 Tons Foderkager fra Sydamerika; heraf var i Midten af Marts afskibet 150.000 Tons og ankommet 100.000 Tons. For første Kvartal 1946 fik Danmark tildelt 55.000 Tons Oliekager, og desuden fik vi en foreløbig Allocation for Olie paa 50.000 Tons, svarende til ca. 150.000 Tons Oliefrø. Olieallocationen er imidlertid for nylig paa Grund af de vanskelige Forhold paa Olie- og Fedtmarkedet blevet nedsat til 47.000 Tons, hvoraf 13.000

Tons Hvalolie. Og maaske bliver en yderligere Nedskæring nødvendig. Ogsaa for Oliekager og Oliefrø er Situationen saaledes meget alvorlig.

Det er ligeledes vel bekendt, at heller ikke Brændselssituationen er altfor opmuntrende. Importen af Kul og Koks udgjorde i 1938 449.000 Tons om Maaneden. I Tiden fra 1. Maj 1945 til 1. Marts 1946 har Indførselen kun været Gnsn. 189.000 Tons pr. Maaned. For April Kvartal i Aar har E. C. O. stillet en maanedlig Import paa 276.000 Tons i Udsigt. Heraf skal 171.000 Tons komme fra Ruhr, 90.000 Tons fra U. S. A. og kun 15.000 Tons fra England. Saa vidt man kan skønne, vil disse Kvanta ogsaa indgaa. Dog vil Tilførslerne fra U. S. A. være afhængige af, om den til 1. April varslede Strejke bliver til Virkelighed. Selv om de forventede Tilførsler saaledes andrager godt 60 pCt. af Førkrigsimporten, giver dette Tal dog ikke det rigtige Billede af Situationen. Baade de engelske og de amerikanske Kuls Kvalitet ligger nemlig langt under Førkrigskvaliteten, saaledes at der nu kræves større Mængder for at dække samme Behov.

For Benzin, Petroleum og Brændselsolier er der ingen Leveringsvanskeligheder, og Begrænsningerne i Forbruget skyldes her alene Valutahensyn. Ved den nuværende Rationering vil de samlede Udgifter til Olie og Benzin i Aaret 1946 andrage ca. 6,2 Mill. Dollars og ca. 600.000 Pund Sterling. En Ophævelse af Benzinrationeringen vilde kræve betydelig forøgede Mængder Benzin og Olie; Merudgiften hertil vilde i det mindste andrage godt 1,5 Mill. Dollars og godt 200.000 Pund Sterling.

Men flyder Benzinen rigeligt, er Situationen til Gengæld yderst vanskelig for Autogummi. Man har beregnet Behovet indtil Midten af 1946 til ca. 150.000 Lastvognsdæk og ca. 300.000 Personvognsdæk og tilsvarende Antal Slinger under Forudsætning af en fuldstændig Ophævelse af Benzin- og Gummirestriktioner, og indtil Midten af Marts har vi kun faaet 45—50.000 Lastvognsdæk og 5—6000 Personvognsdæk. Ogsaa for den kommende Tid er Udsigterne for Tilførsler af Autogummi daarlige; der er desværre stadig betydelige Leveringsvanskeligheder ogsaa i U. S. A. Man ønsker saa vidt muligt at dække Hjemmemarkedets Behov, forinden der eksporteres, og Bilindustriens Opsving beslaglægger store Mængder Autogummi til Montering af de nye Vogne.

Blandt Byggematerialerne har man beregnet, at der vil kræves Tilførsler fra Udlandet paa ca. 700—800.000 m³ Træ aarligt for at holde Forbruget paa samme Niveau som før Krigen, og dertil

kommer, at Behovet maa antages at ville stige væsentlig, bl. a. til Igangsættelse af Byggeri, til Emballageformaal samt Skibsbygning. I Tiden 5. Maj—31. December 1945 har Tilførslerne udgjort ca. 425.000 m³, der hovedsagelig hidrørte fra de før Befrielsen i Sverige foretagne Statskøb, medens man har haft betydelige Vanskeligheder ved at faa placeret Køb i Henhold til Alloceringen for 1946, som udgør ca. 485.000 m³. Fra Finland kan man saaledes næppe foreløbig vente Tilførsler paa mere end ca. 50.000 m³, og fra Sverige synes Kontingenterne ikke for Tiden at have Mulighed for at overstige ca. 250.000 m³. De meddelte Allocationer er, som man vil se, langtfra tilstrækkelige til at dække Behovet for Trælast i 1946, og da det endvidere er vanskeligt at placere Køb for Udnyttelse af Allocationerne, maa man frygte, at der fremover vil være betydelig Mangel paa Trælast.

For Jernets Vedkommende var der store Vanskeligheder i 1945. Tilførslerne udgjorde efter Befrielsen ialt knapt 40.000 Tons eller ca. 10 pCt. af Forbruget af Jern i Aarene før Krigen. For 1946 synes imidlertid Udsigterne for Tilførsler af Jern betydelig bedre, idet man regner med at kunne disponere over ca. 300.000 Tons Raajern og Valseværksprodukter i 1946.

Endelig skal jeg sige et Par Ord om Tekstilvarerne. For Uld og Bomuld ligger den gennemsnitlige maanedlige Tilførsel siden Kapitulationen kun ca. 10 pCt. under Importmængden før Krigen. Derimod lader Indførselen af Garn og Metervarer meget tilbage at ønske. Der er i Tiden efter Befrielsen kun indført for 1,5 Mill. Kr. om Maaneden af disse Varer, medens Importværdien før Krigen var 7,5 Mill. Kr. ved langt lavere Priser. Misforholdet fremgaar endnu tydeligere, naar jeg nævner, at der i første Kvartal i Aar kun er givet Allocation for 10 Tons Bomuldsgarn mod en Import paa 2300 Tons i 1938 og for 40 Tons Bomuldsvarer mod en Import paa 7500 Tons i 1938. Af uldne Stoffer kan der tidligst til Efteraaret ventes nogen Import.

Selv om Udsigterne for en hastig Afvikling af Import- og Prisregulering saaledes ikke er altfor lyse, vil disse Tilførselsvanskeligheder naturligvis før eller senere forsvinde. Der vil igen komme en Tid, hvor Udlandet er ivrig efter at sælge. Om vi til den Tid kan overlade Importen til sig selv, vil bl. a. bero paa den handelspolitiske Udvikling ude i Verden.

De Forenede Nationers officielle Maal for Efterkrigstidens Handelspolitik blev formuleret allerede i August 1941 i Atlanterhavsdeklarationen, hvori det hedder, at Storbritannien og U. S. A.

vil tilstræbe, at »alle Stater, store som smaa, sejrende eller besejrede paa lige Vilkaar skal have Mulighed for Handel og Adgang til de Raavarer i Verden, som de behøver for deres økonomiske Velstand«. Senere blev denne Erklærings Principer godkendt ogsaa af de andre allierede Nationer, af Rusland saaledes i September 1941. Den bekræftedes desuden ved de forskellige Mutual Aid Agreements, der blev afsluttet mellem de Allierede i Løbet af 1942. Det hed heri, at Afviklingen af de under Lend-Lease Ordningerne opstaaede Forpligtelser skulde ske paa saadanne Vilkaar, at den ikke blev en Byrde paa Handelen mellem Landene, og det tilføjedes i større Almindelighed, at de Forenede Nationer havde til Hensigt at fjerne alle Former for Diskrimination i den internationale Handel og sænke Told og andre Handelsskranker.

Forskellige indledende Skridt i denne Retning er ogsaa taget. Først og fremmest maa nævnes Bretton Woods-Planen. Den tilsigter netop at tilvejebringe gunstige Betingelser for en Genopblomstring af Verdenshandelen og den internationale Laangivning. Den internationale Valutafond skal skaffe de guld- og valutafattige Lande et Supplement til deres Valutareserver, saa de ikke tvinges ind paa Handelsrestriktioner, saa snart deres Betalingsbalance viser Underskud. Desuden skal Valutafonden sikre en vis Stabilitet i Valutakurserne og arbejde hen imod Genoprettelsen af et frit Valutamarked. Den internationale Bank skal fortrinsvis virke som Garant for internationale Laan og derigennem stimulere de internationale Kapitalvandring.

Paa selve det handelspolitiske Omraade indskrænker Bretton Woods-Planen sig til efter en Overgangstid at forbyde Anvendelse af Valutarestriktioner overfor løbende internationale Betalinger; derimod forudsætter den varig Kontrol med internationale Kapitalbevægelser til Undgaaelse af de Ulykker, som »hot money« afstedkom i Mellemkrigsperioden. Om Told, Kontingenter og andre Handelsskranker er Bretton Woods-Overenskomsten tavs. Men i December i Fjor udsendte U. S. A. en af England godkendt Hvidbog indeholdende detaillerede »Proposals for Consideration by an International Conference on Trade and Employment«. Denne Konference vil antagelig blive sammenkaldt i Begyndelsen af 1947 under de Forenede Nationers økonomiske og sociale Raads Auspicier. Det er Meningen her at søge oprettet et permanent internationalt Organ til Sikring af handelspolitisk Samarbejde.

Tiden tillader mig ikke at gaa ind paa Enkeltheder i det amerikanske Diskussionsgrundlag. Jeg vil kun pege paa to Ting deri:

For det første, at man understreger den nære Sammenhæng mellem Handelspolitiken og Bestræbelserne for at skabe »full employment«, og for det andet, at den paatænkte nye Organisation ogsaa skal medvirke til at faa gennemført »intergovernmental commodity arrangements« til Regulering og Stabilisering af Produktion og Priser for vigtige Raavarer og Landbrugsprodukter.

Det kan ikke nægtes, at de Programerklæringer, jeg har citeret, i betænkelig Grad minder om de Resolutioner, der vedtoges paa Mellemløstidens talrige internationale Kongresser. Og nu som dengang er der indtil videre en betydelig Divergens mellem Ord og Handling.

Hvor store Chancer der er for, at der virkelig kommer noget ud af de internationale Bestræbelser, skal jeg ikke profetere om. Det vil bl. a. i høj Grad bero paa Konjunkturudviklingen i de kommende Aar. En Virkeliggørelse af de vidtfavnende Planer om fuld Beskæftigelse, som er fremsat rundt om i Verden, vil i høj Grad mindske Fristelsen til at føre en restriktiv Handelspolitik. Det frie internationale Varebytte har ingen farligere Fjende end en alvorlig Depression. Det er derfor vigtigt, at den kommende internationale Konference skal drøfte baade »trade« og »employment«.

Afgørende for de store Landes Handelspolitik bliver vel især Konjunkturudviklingen i U. S. A., men om Udsigterne for den skal jeg indskrænke mig til at henvise til det udmærkede Foredrag, Professor Erik Lundberg sidste Efteraar holdt her i Foreningen.

Et andet Spørgsmaal af stor Betydning for Verdenshandelens Udvikling er, om de internationale Kapitaloverførsler kommer i Gang igen i større Skala efter Tredivernes Afbrydelse. Ogsaa dette afhænger i første Række af U. S. A.s Holdning. Der er ikke Tvivl om, at Kongressens Beslutning m. H. t. det store Laan til England kan blive afgørende for, hvilken Vej England slaar ind paa i sin Handelspolitik.

Medens en Genoplivelse af de normale Kapitaloverførsler kan bidrage væsentligt til at muliggøre friere Samhandel, kan omvendt store Krigsskadeerstatninger ligesom i Aarene efter den forrige Verdenskrig udsætte den internationale Handel for alvorlige Forstyrrelser og paavirke Handelspolitiken i modsat Retning. Som bekendt blev de tyske Reparationer betalt ved Hjælp af udenlandske Laan, ja, i sidste Halvdel af Tyverne var Tysklands Kapitalimport endda omtrent dobbelt saa stor som de aarlige Erstatningsbetalinger. For at Tyskland virkelig selv skulde have præsteret Reparationerne uden Laan udefra, vilde det have været

nødvendigt gennem en haard Kontrol med alle Indtægter at have bremsed Forbrug og Investering, saaledes at Importen kunde være holdt nede. Derved vilde man samtidig have presset Omkostningerne ned og stimuleret Eksporten.

Den Lære, der kan drages af det tyske Eksempel, er, at store Reparationsbetalinger næppe er forenelige med et liberalt økonomisk System. Paa den anden Side har den gennemførte Tvangsøkonomi, som Krigen førte med sig i flere Lande, vist forbløffende Resultater i Retning af at mobilisere et Samfunds totale Produktionskraft. Specielt har man henvist til, at Tyskland under denne Krig gennem sit Forhold til de besatte Lande har leveret Bevis for, hvor store Vareleverancer og Arbejdsydelser det er muligt at rejse og tage imod.

Konsekvensen af at paalægge store Reparationsydelser bliver derfor sikkert fortsat stram Regulering af det økonomiske Liv ikke blot i det Land, der skal betale Erstatningerne, men ogsaa i de Lande, der skal modtage dem. Reparationsbetalingerne vil saaledes udskyde og vanskeliggøre en Tilbagevenden til friere økonomiske Forhold.

Foreløbig staar Udenrigshandelen stadig i de tosidige Vareudvekslingsaftalers Tegn, og saa længe det er Tilfældet, kan Importkontrollen her hjemme naturligvis ikke afvikles. Saa længe Danmark er nødt til at afslutte tosidige Handelsoverenskomster, som forpligter til Indkøb af bestemt Størrelse i bestemte Lande, maa man have et Organ til Dirigering af Indførselens geografiske Sammensætning, men jeg vil gerne understrege, at en saadan Regulering af Danmarks Indkøb i de enkelte Lande kan have en væsentlig anden og lempeligere Karakter end Importrestriktioner, der tilsigter at begrænse Importens samlede Størrelse.

Om vi kan naa til at afvikle Importkontrollen eller i hvert Fald til at nøjes med en saadan »handelspolitisk Importregulering«, beror imidlertid ogsaa paa vor hjemlige økonomiske Politik.

Her vil jeg først nævne den Betydning, som Eksistensen af de mange ledige Penge vil have for en Tilbagevenden til friere økonomiske Forhold. Jeg har allerede omtalt, at de ledige Penge nu i Overgangstiden efter Krigen kan forstærke Retableringsspørgslen og derved øge Presset paa Valuta- og Priskontrol. Vigtigere er det dog, at de, hvis de ikke opsuges, efterhaanden vil presse Renten ned paa et meget lavt Niveau og fremkalde en overdrevent stor Investeringsslyst, som vil virke inflatorisk, dersom den ikke imødegaas ved en omfattende Investeringskontrol. Hele dette

Forhold er udførligt omtalt i Professorudvalgets Betænkning I, hvortil jeg skal nøjes med at henvise. Hvis der intet foretages overfor Pengeledigheden, kan man altsaa ikke vente at faa Restriktionssystemet afviklet. Saa maa man tværtimod imødesee skærpet Importregulering og Priskontrol, Rationeringer og indenlandske Produktions- og Varefordelingsordninger som permanente Led i vor økonomiske Politik. Ønsker man i det Omfang, Forholdene ude i Verden gør det muligt, at vende tilbage til friere økonomiske Forhold, maa man derfor paa en eller anden Maade have de ledige Penge bragt ud af Verden, saaledes at Nationalbanken igen faar Magt over Pengemarkedet. Det betyder ikke, at Renten nødvendigvis skal være det eneste Middel til Regulering af Aktivitetens Omfang. Professorudvalget har viet et helt Kapitel af sin Betænkning til en Analyse af, hvordan den kan suppleres med en konjunkturdjævrende Finanspolitik m. v. til Undgaaelse af den Arbejdsløshed, den traditionelle Diskontopolitik førte med sig.

Om man skal opsuge de ledige Penge, maa altsaa i sidste Instans bero paa, hvordan man ønsker, at Efterkrigstidens økonomiske Samfund skal se ud. De Ulemper, der knytter sig til en Opsugning af de ledige Penge, er en Pris, der maa betales for at komme tilbage til friere økonomiske Forhold. I hvilket Omfang man skal foretage Opsugningen gennem Statslaan eller gennem en Engangsskat er i denne Sammenhæng mindre væsentlig.

En Opsugning af de ledige Penge er en nødvendig, men ikke en tilstrækkelig Betingelse for at faa Restriktionspolitiken afviklet. Det er tillige nødvendigt at tilvejebringe en saadan Harmoni mellem Priser og Omkostninger her i Landet, at vor Betalingsbalance kan holdes i Ligevægt uden direkte Indgreb. Man kan vel gaa ud fra, at Hovedformaålet for Statens økonomiske Politik i den kommende Tid vil være at undgaa en Arbejdsløshed som den, vi havde i Mellemløstidsperioden. Skal det lykkes at opnaa en stor og jævn Beskæftigelse, er det en Selvfølge, at Produktionens Rentabilitet maa sikres, og det forudsætter jo netop, at der er en passende Balance mellem Produktionsomkostningerne og de opnaaelige Priser.

Nu er det jo saadan, at Priserne her i Landet for en meget væsentlig Del er bestemt af Prisforholdene i Udlandet. Det gælder direkte for vore Eksportvarer og Importvarer, og det gælder indirekte for de mangfoldige Varer, der fremstilles med Anvendelse af udenlandske Raa- og Hjælpestoffer, eller som sælges i Konkurrence med Eksport- og Importvarer. Paa den anden Side er Dan-

mark saa lille, at vi med faa Undtagelser er uden Indflydelse paa disse Priser. Dem maa vi tage, som de er.

Hvad en vis udenlandsk Pris bliver til i danske Kroner, beror imidlertid paa Valutakursernes Højde. Skal man sikre en stor og jævn Beskæftigelse, maa Valutakurserne derfor holdes i en saadan Højde, at der bliver den fornødne Harmoni mellem det danske Omkostningsniveau og de Priser udtrykt i danske Kroner, der kan opnaas i Konkurrence med fremmede Varer dels paa Eksportmarkederne, dels i Hjemlandet.

Jeg kan ikke her komme ind paa alle de Momenter, der maa tages i Betragtning, hvis man vil prøve paa at finde dette Ligevægtpunkt for Kronekursen. Det vilde let kræve et helt Foredrag for sig. Ogsaa paa dette Punkt maa jeg derfor nøjes med at hen-vise til Professorudvalgets Betænkning. Men jeg vil gerne saa stærkt, som jeg kan, understrege, at det er af afgørende Betydning for Muligheden for at vende tilbage til friere Forhold, paa hvilket Niveau Valutakurserne fastlægges.

Efter at Danmark nu har tiltraadt Bretton Woods-Overenskomsten, maa vi regne med engang i Løbet af indeværende Aar at skulle lægge Kronens internationale Værdi fast. Sætter man da Valutakurserne for lavt, kan vi i Fremtiden blive stillet overfor et meget ubehageligt Alternativ. Saa vil der nemlig opstaa Arbejds-løshed og Underskud paa Betalingsbalancens løbende Poster, og saa maa man *enten* gennemføre den Deflation, som alle hidtil har været enige om at ville undgaa, og paa den Maade prøve at presse Arbejds-løn og andre Pengeindkomster saa langt ned, at Produktionen bliver rentabel trods de lavere Valutakurser, *eller ogsaa* maa man varigt have en saadan Importbegrænsning og saa store Statstilskud til Landbrugseksperten, at man trods de lavere Valutakurser kan opretholde Pengeindtægter, Produktion og Beskæftigelse. Og saa maa ogsaa Priskontrollen blive varig.

Nu kan man ganske vist i Dag læse i Avisen, at England vil stille Ændringsforslag til Valutafondens Statuter om, at et Land skal have Lov til at devaluere sin Valuta, hvis det lider under »kronisk Arbejds-løshed« som Følge af, at dets Handelsbalance overfor Udlandet er negativ. Men om dette bliver vedtaget, kan man jo ikke vide. I deres nuværende Form giver Statuterne kun de enkelte Lande Adgang til paa egen Haand at ændre Valutakurserne med 10 pCt., og har man først een Gang benyttet sig heraf, skal man have den internationale Valutafonds Tilladelse til enhver fremtidig Kursforhøjelse, medens Lande, der i Starten har faaet fastsat

et mere holdbart Kursniveau, endnu har deres begrænsede valutapolitiske Handlefrihed i Behold.

Den Omstændighed, at Bretton Woods-Planen kun giver de enkelte Lande en begrænset Frihed til selv at ændre deres Valutakurser, gør det dernæst vigtigt, at den omtalte Harmoni fastholdes ud i Fremtiden. Den skal ikke blot tilvejebringes, den maa ogsaa bevares. Nu er det en gammel Erfaring, at hvis man overlader Arbejdslønnens Fastsættelse til Parterne selv, vil god Beskæftigelse afføde Krav om Lønforhøjelser, og hvis de imødekommes, saaledes at Omkostningsniveauet presses i Vejret, og man saa ikke kan neutralisere dette ved tilsvarende Forhøjelse af Valutakurserne, saaledes som det i et vist Omfang skete her hjemme i Begyndelsen af Trediverne, ja saa maa Beskæftigelsen paany gaa ned eller Betalingsbalancen reguleres ved direkte Indgreb. Det betyder selvfølgelig ikke, at Lønnen aldrig kan sættes op. Saavel forbedret Produktivitet som forbedrede Prisrelationer overfor Udlandet kan naturligvis muliggøre fortsat Forbedring af Arbejderne Levefod, uden at det gaar ud over Beskæftigelsen, men forsøger man at presse Lønnen op over, hvad disse to Faktorer betinger, svækkes den danske Produktions Konkurrenceevne.

Skal man bevare Harmonien i Prisstrukturen, er det derfor nødvendigt, enten at Parterne viser det fornødne Maadehold under Lønforhandlingerne, eller at det offentlige faar Haand i Hanke med Lønfastsættelsen. Den engelske Hvidbog om fuld Beskæftigelse synes at slaa sin Lid til den første Fremgangsmaade, mens det danske Professorudvalg omend i forsigtige Vendinger udtalte, at det kan blive nødvendigt, at Staten faar Indseende med Lønudviklingen lige saa vel som med de »bundne«, monopolprægede Priser paa Varemarkedet.

Hvad jeg i det foregaaende har kunnet sige om det Tempo, hvori Restriktionssystemet kan tænkes afviklet, har desværre kun været vagt. Med lidt større Bestemthed kan man maaske udtale sig om den Rækkefølge, hvori de forskellige Restriktioner kan tænkes at falde bort.

Lad mig allerførst nævne Eksportreguleringen. Her er Forholdet i hvert Fald det, at de Motiver, der førte til dens Indførelse ved Krigens Udbrud, i det væsentlige har mistet deres Gyldighed, men man kan ikke se bort fra, at handelspolitiske Hensyn her ligesom for Importen kan gøre det paakrævet for Statsmagten at

kunne dirigere, paa hvilke Markeder Eksportvarerne maa sælges. En stor Del af de under Krigen gennemførte Eksportforbud kunde dog sikkert uden Skade ophæves.

Iøvrigt kan man vel, hvis den økonomiske Politik her hjemme indrettes med dette for Øje, vente hurtigst at slippe af med Rationeringer, Fordelingsordninger og Produktionsreguleringer.

Hvor hurtigt de forskellige Rationeringsordninger kan afvikles, maa bero dels paa, hvordan det gaar med Tilførslerne udefra, dels paa, hvor længe det vil være paakrævet at holde Hjemmeforbruget nede til Fordel for Eksporten. Det særlige Formaal med Rugbrødsrationeringen, at hindre Opfodring af denne ved Statstilskud billiggjorte Vare, kunde dog formentlig administrativt lettere naas ved at lade Rugbrødsprisen stige og i Stedet give Befolkningen Tilskudet paa en anden Maade. Man kunde f. Eks. tænke sig en Forhøjelse af det skattefri Fradrag i Indkomsten eller, hvis man kun vil lade Tilskudet komme mindrebemidlede til Gode, en Nedsættelse af Sygekassekontingenterne.

Ved Afviklingen af de forskellige indenlandske Varefordelingsordninger møder man foruden Hensynet til Forsyningen ogsaa de tidligere nævnte Ønsker om Varefordeling ad de normale Kanaler. Disse Ønsker kunde under Krigen forsvares dels med, at det ofte var helt uberegneligt, om det enkelte Firmas Leverancer kom frem eller ej, dels med, at man ved at holde fast ved dette Fordelingsprincip kunde modvirke altfor stærk tysk Indflydelse fra enkelte Firmaers Side. Men som varigt Fordelingsgrundlag savner Principet Berettigelse. Det er jo selve Modstykket til den fri Konkurrence. Det sikrer en Monopolstilling for dem, der paa et bestemt Tidspunkt er i Branchen. Det er uden videre klart, at et hvilket som helst Fordelingsgrundlag forældes i Løbet af faa Aar, og at man, hvis det fastholdes for længe, udelukker den yngste Generation. De indenlandske Fordelingsordninger, hvor dette Hensyn til at opretholde Fordeling af Varen gennem de normale Kanaler, er det væsentlige, kan derfor sikkert uden Skade afvikles.

Hvor en Produktionsregulering tilsigter at begunstige Fremstillingen af enkelte Varer, som f. Eks. Cykledæk, vil dette som Regel kunne naas uden egentlig Produktionsregulering blot ved Klausulering af Importbevillingerne for Raavaren, ved Paalæg med Hjemmel direkte i Vareforsyningsloven eller ved frivillig Aftale med de enkelte Virksomheder. Egentlige Produktionsordninger vil derfor i Hovedsagen kun være paakrævede inden for Industrier, der udelukkende eller overvejende producerer rationerede Varer,

som f. Eks. Tekstilindustrien og Sæbeindustrien. Og selv indenfor saadanne Industrier vilde man formentlig kunne naa væsentlig større Frihed og Konkurrence, hvis man lod Produktionens Fordeleling paa de enkelte Virksomheder afhænge ikke af en forud lagt Produktionsplan, men af det Antal Rationeringsmærker, hver Virksomhed modtager. Dette Princip har mærkeligt nok mødt Modstand i Erhvervskredse. Antagelig nærer man en vis Ængstelse for, at de mere energiske og kapitalstærke Virksomheder skal gennemføre en kraftig Konkurrence for at samle Mærkerne hos sig. Fra et Forbrugersynspunkt kan en saadan Konkurrence dog ikke beklages, saafremt disse Virksomheder ved effektiv Priskontrol hindres i at udnytte eventuel Monopolmagt ved Prisernes Fastsettelse.

Vender vi os dernæst mod Importreguleringen, kan dens gradvise Afvikling vel lettest tænkes gennemført ved successiv Overførsel af Varer fra bunden til fri Liste. Som Tilførsels- og Betalingsmulighederne stiller sig i Øjeblikket, ligger dette Spørgsmaal dog ikke umiddelbart for. Tværtimod har Varedirektoratet som bekendt for faa Dage siden bebudet en Stramning af den forholdsvis liberale Bevillingsudstedelse, man har praktiseret overfor Sterlingomraadet i det sidste halve Aar.

Men selv om man altsaa formentlig indtil videre maa holde fast ved den generelle Importregulering, kunde den nok paa forskellig Maade rationaliseres. I sin Tale den 1. Marts ved Forelæggelsen af Lovforslaget om Forlængelse af Vareforsyningsloven oplyste Handelsministeren, at der var indledet Drøftelser med Handel og Industri om en Forenkling af Administrationen ved Overdragelse til Erhvervene af en Del af de Opgaver, Myndighederne hidtil har varetaget. Formerne, hvorunder dette snævrere Samarbejde mellem Myndigheder og Erhverv skal foregaa, er ikke fastlagt endnu. Man maa jo haabe, at denne Ordning vil virke mere smidig og skabe større Tilfredshed baade hos gamle og hos nye Importører. Men naar man fornylig i »Tobakshandlerbladet« skrev, at Nazismens Terror levede videre i Prisdirektoratet, kan der maaske være Grund til at fremhæve, at et saadant Erhvervsstyre peger hen imod en korporativ Statsdannelse, som ogsaa har sine Farer.

Det vilde give betydelige samfundsmæssige Fordele, hvis man kunde komme bort fra at fordele Importbevillingerne i Forhold til Virksomhedernes Indførsel i et vist Basisaar. Denne Fremgangsmaade har nemlig utvivlsomt hidraget til at opretholde Virk-

somheder, der arbejder relativt dyrt. Under friere Forhold vilde Konkurrencen have medført, at de dyrest arbejdende Firmaer enten blev trængt ud eller tvunget til at indrette deres Drift saadan, at de kunde konkurrere med de andre. For rationerede Varers Vedkommende kunde man naturligvis tildele de enkelte Importører et vist Lager at starte med og saa iøvrigt lade Importretten afhænge af det Antal Mærker, Importøren fik ind fra sine Kunder. For andre Varer stiller Sagen sig vanskeligere. For deres Vedkommende er det fornylig foreslaaet, at Bevillingerne skulde udstedes ikke som hidtil til Importørerne, men til Detailhandlerne, f. Eks. i Forhold til deres samlede Omsætning; de skulde saa aflevere Bevillingerne hos deres Leverandører, saaledes at de til sidst havnede hos Importørerne. Det er ikke usandsynligt, at et saadant System vilde gøre alle Led i Omsætningen mere interesseret i at konkurrere om de endelige Forbrugeres Gunst. Jeg kan ogsaa minde om Økonomidirektør Koeds Forslag fra 1935 om at stille Importbevillingerne til offentlig Auktion, et Forslag, der foruden at give alle Erhvervsdrivende lige store Chancer for at drive Importhandel ogsaa vilde inddrage de ved Importbegrænsningen opstaaede Monopolfortjenester i Statskassen.

Saa længe den generelle Importbegrænsning opretholdes i sin nuværende Form, vil en omfattende Priskontrol ligeledes være paakrævet. Priskontrolraadets Beføjelser til at gennemføre Maksimalpriser og Maksimalavancer, udstede Pristop og paabyde forudgaaende Kontrol med monopolprægede Priser kan derfor næppe foreløbig afvikles.

Snarere kunde man overveje en Revision af de generelle Regler for Prisberegningen i Prislovens § 8. For det første er det klart, at man før eller senere maa tillade Anvendelse af Genanskaffelsesprincippet i Stedet for Kostprisprincippet. Under Besættelsestidens Afspærring og Vareknaphed kunde der anføres vægtige Argumenter for at bremse Prisstigningen mest muligt ved Hjælp af Kostprisprincippet, men efterhaanden som Import og Produktion kommer i Gang, bliver Argumenterne til Fordel for Dagsprisprincippet mere tungtvejende. For det andet vil det heller ikke være rimeligt at fastholde Generalomkostningsreglen paa længere Sigt. Kommer en Virksomhed atter op paa normal Afsætning eller Kapacitetsudnyttelse, er Reglen overflødig, og gør man det ikke, bliver den, som Tiden gaar, mere og mere uholdbar, idet man ikke i Længden kan vente Produktionen fortsat uden fuld Dækning ogsaa for de

faste Udgifter. Endelig er der naturligvis ogsaa Grænser for, hvor længe man kan blive ved at knytte Avanceberegningen til en Basis, som allerede nu ligger 8 Aar tilbage i Tiden.

Det simpleste og bedste vil vel være helt at ophæve de generelle Regler i § 8 og saa overlade til Prismyndighederne, hvor det findes paakrævet, i Henhold til de øvrige Bemyndigelser i Prisloven, at træffe Specialordninger, saasom Fastsættelse af Maksimalpriser eller Maksimalavancer eller Gennemførelse af Standardkalkulationer. Efterhaanden som man saa eventuelt faar afviklet Importrestriktionerne og iøvrigt indrettet den økonomiske Politik derpaa, vilde disse Ordninger da kunne ophæves for flere og flere Varers Vedkommende, saaledes at Priskontrollen til sidst kun kom til at beskæftige sig med de monopolprægede Priser ligesom før Krigen.

Selv om vi nu til sidst tænker os — man kan jo tænke sig saa meget — at alle de Forudsætninger for en Afvikling af Restriktionssystemet, jeg har nævnt i det foregaaende, er til Stede, vil der alligevel være visse Reguleringer man maa regne med som permanente.

Det gælder først og fremmest den lige nævnte Kontrol med monopolprægede Priser, som vel ogsaa alle, i hvert Fald udenfor de direkte ramtes Kreds, er enige om at ønske bevaret. Og det maa ikke glemmes, at denne Kontrol vil komme til at omfatte et større Omraade af Næringslivet, end mange maaske paa Forhaand tænker sig. Af Ekspeditionssekretær Gammelgaard Jacobsens Beregninger til Brug for den svenske Kartelkommission fremgaar det saaledes, at den Del af den danske Industriproduktion, som i 1939 var inde under Kartelaftaler eller lignende Bestemmelser eller beherskedes af Monopoler, udgjorde 56 pCt. af Produktionsværdien. Og ogsaa indenfor Haandværk og Handel findes der som bekendt talrige Prisaftaler.

Ved Siden af Kontrollen med Monopoler o. l. er det sandsynligt, at ogsaa Reguleringen af i hvert Fald de korte internationale Kapitalbevægelser vil blive en varig Foreteelse. Bretton Woods-Overenskomsten giver ikke blot de enkelte Lande Lov til at praktisere en saadan Kontrol, men aabner, som jeg før nævnte, tillige den internationale Valutafond Adgang til at paabyde Medlemsstaterne at træffe Kontrolforanstaltninger paa dette Omraade. Hvorledes dette skal kunne praktiseres uden at inddrage samtlige udenlandske Betalinger under Kontrollen, maa jeg dog tilstaa, at jeg har vanskeligt ved at se.

Endelig kan det tænkes, at man varigt maa affinde sig med en vis offentlig Kontrol med Lønudviklingen, hvis baade Beskæftigelsen og de frie Forhold skal opretholdes. Men derom har jeg allerede talt tilstrækkeligt.

Ja, dermed skal jeg slutte. Lad mig blot endnu tilføje, at jeg ikke har set det som min Opgave i Aften at tage Stilling til, om Restriktionerne bør afvikles. Jeg har kun villet pege paa, at *hvis* man ønsker saa mange af dem som muligt fjernet, maa man gøre sig klart, at dette Ønske kun kan realiseres under ganske bestemte Forudsætninger, og at saa maa man ogsaa efter Evne medvirke til at tilvejebringe disse Forudsætninger. Det bør maaske ogsaa udtrykkelig fremhæves, at en Afvikling af Restriktionerne ikke behøver at betyde, at Staten opgiver at føre en økonomisk Politik. Det er kun et Spørgsmaal om, hvilke Midler denne Politik skal betjene sig af. I Stedet for Restriktionspolitikken, hvor man dikterer den enkelte Borger hans Opførsel, kan man tænke sig en Politik, hvor man lægger de ydre Forhold saadan til Rette, at den enkelte af egen fri Vilje netop gør det, Staten ønsker, han skal gøre.